

ONTBOEZEMINGEN VAN EEN GEMOBILISEERDE BOSSCHENAAR UIT HET BANGE BIJNA
OORLOGSJAAR 1914

Daar de toestand mij nogal kritiek toe schijnt en niet altijd de gelegenheid daar is om op het laatste oogenblik nog te schrijven, gevoel ik mij gedrongen te zorgen dat mij de gebeurtenissen niet overvallen en schrijf ik dezen brief om hem als het mocht nodig zijn, direct te kunnen posten.

Aldus begon Jan van Rooij op 8 oktober 1914 uit het West-Brabantse Etten de brief aan zijn in Den Bosch achtergebleven 'beminde vrouw en kinderen'. Grote delen van België waren al door de Duitsers onder de voet gelopen en de val van Antwerpen voltrok zich juist die dagen. De hoog opgelopen spanningen tussen machtige Europese staten waren door de moord op de Oostenrijks-Hongaarse troonopvolger in Sarajevo op 28 juni van dat jaar tot uitbarsting gekomen. Tegenover de snel om zich heen grijpende Grote Oorlog poogde het kleine Nederland met kunst en vliegwerk zijn neutraliteit te bewaren. De op de eerste augustusdag ingaande algemene mobilisatie was al medio die maand volledig geëffectueerd, alle socialistische anti-oorlogsagitatie ten spijt. Mannen werden onder de wapenen geroepen en in de grensstreken, vooral de zuidelijke, ondergebracht. Tilburg en andere plaatsen in het Brabantse moesten grote contingenten rekruten en oudgedienden herbergen. Voor de bewaking van grens en kust beschikte de commandant van het veldleger over de landweer, waarin afgezwaaide dienstplichtigen, georganiseerd in regionale eenheden, terecht kwamen. De 34-jarige Jan uit Den Bosch was een van hen. De ten afscheid bedoelde brief van de man die in het burgerbestaan als handelsreiziger de kost voor zijn gezin probeerde te verdienen, maakt indringend duidelijk dat Nederland niet onbezorgd aan die oorlog ontkwam, zoals men tegenwoordig nogal eens denkt. In het onderstaande wordt dit aangrijpende schrijven verder geciteerd.

Foto 1. Jan van Rooij (links) met andere mannen van de landweer tijdens de mobilisatie in 1914 of 1915. Foto vermoedelijk genomen in Etten, Lepelstraat (Bergen op Zoom) of bij Vlissingen.

Joannes Gerardus Franciscus van Rooij ('s Bosch 1880- aldaar 1937) was geboren aan het Sint-Jacobskerkhof, waar zijn vader Gerardus Johannes Jacobus ('s Bosch 1853-aldaar 1939) toen nog aan de zijde van diens pa groente kweekte en leverde aan de talrijke in de Bossche binnenstad gelegerde militairen. Warmoezeniers of hoveniers, zo werden ze genoemd. Na zijn lagere school had Jan eerst bij een smid gewerkt. Vervolgens legde hij zich toe op de hovedierderij. Het was de bedoeling dat hij het bedrijf van zijn vader zou overnemen. Tegen de dertig was Jan toen omstandigheden hem beletten dit voornemen uit te voeren. Ander emplooi vond hij eerst bij het afkrabben van de verf van kazernes in de stad, daarna was hij een blauwe maandag conducteur op de stoomtram naar Vught. Met volhardendheid en ook wat mazzel lukte het de schrandere Jan om in 1883 brievenbesteller bij de posterijen te worden. Het aanvangssalaris van 400 gulden per jaar was allerminst een vetpot. Van dit enige gezinsinkomen kon men amper bestaan, laat staan dat er thuis voldoende middelen waren om de kinderen lang in de schoolbanken te laten plaatsnemen. Eenmaal ouder geworden, droegen ze niet of nauwelijks bij aan de inkomsten, waarmee hun vaders hoop dat 'in afzienbare tijd de grootste ellende geleden zou zijn' aan gruzelementen viel.

De zeker tot zijn tiende de Fraterschool van de Parochie St.Jacob bezoekende jongste van zijn twee zoons, de 'zeer leergierige' Jan junior, wilde zijn vader 'laten doorleeren', en wel op de aan de 'Rijkskweekschool voor Onderwijzers' verbonden 'leerschool', waar aankomende leerkrachten hun onderwijskundige vaardigheden konden beproeven, zogezegd een oefenschool. Deze kans op

neutrale, niet-confessionele aanvullende scholing voor de jonge Jan verdween echter omdat bedoelde instelling, tegengewerkt door het Bossche stadsbestuur, naar Nijmegen uitweek. Een 'Roomsche kweekschool' kwam er voor in de plaats, maar daarmee wenste de ondertussen socialist geworden vader kennelijk niets van doen te hebben. Hoezeer zoon Jan ook smachtte naar meer kennis, toch heeft hij vermoedelijk het onderwijscircuit na de lagere school vaarwel moeten zeggen. In 1900, bij zijn opkomst als dienstplichtige (het door zijn vader als oneerlijk verfoeide remplaçantensysteem was toen net afgeschaft), was Jan junior sigarenmaker en woonde bij zijn ouders op het adres Hofstad L 4.

Later kreeg Jan junior verkering met de 'op een schip liggende aan de Spoorhaven' geboren Maria Joanna (roepnaam 'Marie') Claassen ('s Bosch 1883- aldaar 1962), van wie van ouders pas op gevorderde leeftijd hun varende bestaan zouden opgeven en aan de Brede Haven een woning gingen huren. Als dochter van de streng katholieke vrachtaarder met eigen boot Cornelis Claassen (Beuningen 1835-'s Bosch 1922) en diens vrouw Geertrui van Loon (Hedel 1846-'s Bosch 1929) had Marie weinig scholen van binnen kunnen aanschouwen. Langere tijd 'diende' ze aan de deftige Vughtse Helvoirtseweg. In 1906, bij haar huwelijk met Jan, had zij het beroep van huishoudster en was hij nog altoos sigarenmaker. Ook twee jaar later stond Jan in die hoedanigheid vermeld op het adres St. Jacobstraat 9. In het Den Bosch van die jaren gaven sigarenmakers als vrijwel enige omvangrijke beroepsgroep gehoor aan de socialistische lokroep. In het vervolg vinden we Jan junior meermaals als (handels)reiziger vermeld. Na de oorlog, omstreeks 1919, heette hij even assuradeur, nadien werd hij steeds als vertegenwoordiger aangeduid. Hij werkte voor diverse firma's, vooral voor producenten van kantoormachines en -benodigdheden. Heel hardnekkig is echter een familieoverlevering die Jan junior verbindt met de naaimachinefabriek Singer. Daarvoor zou Jan voor de al even bekende Remingtonfabriek hebben gewerkt, waar - nog steeds naar verluidt - hij ontslagen werd op politieke gronden en wegens gebrekkige roomsheid. Wat wèl zeker is, is dat de politieke sympathieën van Jan junior bij de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (S.D.A.P.) lagen, waarmee hij in vaderlijke voetsporen trad. Beide Jannen kwamen openlijk voor hun overtuiging uit, met als gevolg dat de kerk ze min of meer in de ban deed. Tevens werden ze in de overwegend katholieke buurten waar ze woonden met een zekere argwaan en terughoudendheid benaderd.

Niet vermoedend dat Nederland toch buiten de oorlog zou blijven, vervolgde Jan zijn uit oktober 1914 stammende afscheidsgroet aan echtgenote Marie:

Wanneer u dezen brief ontvangt, dan is dit een bewijs, dat ik met het regiment naar het vijandelijk front ben gezonden en dat gij u moet voorbereiden op het geval dat ik niet meer tot u terugkeer.

Lieve vrouw, ik kan mij voorstellen hoe zwaar u dit bericht moet treffen en hoe het allen die mij lief en dierbaar zijn den angst om het hart zal slaan, ook ik denk met afgrijzen aan het oogenblik, dat het zou kunnen gebeuren, dat ik met het doel zou worden uitgezonden om mijn medemenschen te gaan doden. Nooit is mij die gedachte vreeselijk[er] voorgekomen als thans, nu ik mij op de werkelijkheid voorbereid houd.

Hier weerklinkt het anti-oorlogsdenken dat toen eigen was aan het socialisme, de leer waarvoor - het is reeds aangestipt - ook Jan senior gevallen was. Als brievenbesteller was deze in aanraking gekomen met maatschappelijke wantoestanden. Vooral de erbarmelijke omstandigheden waaronder dagloners het moeras tussen spoorwegstation en stad moesten ophogen (overigens met

uit de Vugtherheide afkomstig zand, waardoor daarginds de Ijzeren Man ontstond), maakte diepe indruk op de voor sociaal onrecht zo gevoelige Jan senior. 't Zand werd dan ook de toepasselijke benaming voor deze eerste stadsuitleg van Den Bosch. Bovendien las Jan senior tijdens zijn postbodemerk 'met veel genoegen' Ferdinand Domela Nieuwenhuis' 'Recht voor Allen', een blad dat eigenlijk bestemd was voor een 's ochtends vaak afwezige geadresseerde. Als brievenbesteller moest je toen beslist aanzien genieten in de plaatselijke conservatieve gemeenschap, anders kon je opstappen. Wijselijk laafde Jan zich stiekem aan de in 'dat krantje' geëtaleerde socialistische ideeëngoed. Vanaf de jaren negentig zou hij decennialang de 'eerste functiën' gaan bekleden in de plaatselijke afdeling van 'De Post', een religieus ongebonden belangenvereniging van bij de posterijen werkzaam personeel. Hierdoor kwam Jan senior herhaaldelijk in aanvaring met de godsdienstige adviseurs in het roomse bolwerk Den Bosch, die alleen verenigingsvormen binnen de eigen geloofsgemeenschap, in de eigen zuil, acceptabel achtten. Ondanks zijn politieke standpunten en vakbondsactiviteiten klom Jan senior op bij 's lands posterijen: in 1896 werd hij kantoorknecht, om het in 1906 uiteindelijk tot assistent te brengen. 'Ik was beëdigd Rijksbeambte', zo blikte de gepensioneerde in zijn *Overwegingen bij mijn tachtigsten Verjaring* met trots terug. 'Hoe ik socialist werd', zoals een onderdeel daarvan heet, is een persoonlijk verslag van de tegenwerking die Jan en zijn collega-wereldverbeteraars in Brabants hoofdstad ondervonden. Deze leuk geschreven 'levensherinneringen', die zich tevens laten lezen als aanklacht tegen allerlei vormen van sociaal onrecht in het Den Bosch van de tweede helft van de 19de eeuw, zijn onlangs in originele vorm bij familieleden in Den Haag aangetroffen. Onder de titel 'Godshuizen die proletarërs kweken' zal een bewerking van de op Den Bosch en Noord-Brabant betrekking hebbende teksten van Jan van Rooij senior op de BHC-website verschijnen. Binnen afzienbare tijd zal ook het handschrift samen met de hier centraal staande mobilisatieteksten van Jans zoon worden overgedragen aan het Bossche Stadsarchief. De schrijfsels van beiden zijn mede van belang vanwege hun zeldzaamheid. Andere stad- en tijdgenoten van vergelijkbare 'geringe' komaf zetten toen nauwelijks iets op papier, laat staan dat zij meer uitgebreide geschriften nalieten.

Waar landweerman Jan anno 1914 huiverde bij de gedachte te moeten gaan doden, zo sneerde zijn vader in diens uit 1933 daterende 'Overwegingen' naar een collega uit zijn eigen jeugd: 'Hij was een hooge piet, zijn borst getooid met de militaire Willems orde, waar ik met afschuw naar keek, want dan moet men verscheidene bruine sloebers naar de andere wereld hebben geholpen.' Bij Jan senior gingen antimilitarisme en kritiek op koloniale praktijken hand in hand.

In oktober van het mobilisatiejaar somberde zoon Jan vanuit Etten voort:

En toch lieveling, moogt ge niet wanhoopen, want niet alle soldaten blijven op het oorlogsveld en ook ik heb niet alle hoop verloren mijn vrouw en kinderen weer te mogen terug zien, maar mocht het onvermijdelijke toch gebeuren dan wil ik u als afscheid in dit leven toch nog enkele aanwijzingen geven en verzoek ik u dit schrijven als aandenken voor de kinderen te bewaren, om als zij eenmaal tot rijper verstand gekomen zijn, hun mijn laatste wensen kenbaar te maken. Ik behoef u niet te verklaren Marie, dat mijn laatste gedachten zullen zijn bij u en mijn kinderen en dat ik de verdere zorg over hen ten volle toevertrouw.

Dan krijgt het als laatste levensteken bedoelde schrijven een echt persoonlijke draai:

Gij waart mij altijd een lieve, beste levensvriendin, aan [wier] zijde ik mij oprecht gelukkig gevoelde en ik kan de gedachten haast niet verdragen, dat na mij een ander zich in uw bezit

zou mogen verheugen. Het is baatzuchtig van mij maar dat moet ge mij maar vergeven, want wat u te doen staat als het onvermijdelijke mocht gebeuren dat laat ik in volle vertrouwen aan u over, daar ik ervan overtuigd ben, dat al uw doen en laten door u zal geschieden in het belang van onze kinderen. Liefste, als ik niet meer mocht terug keeren en gij zit alleen met de kinderen te praten, vertel hun dan eens van hun vader en drukt hun op het gemoed, dat wat er ook moge gebeuren, zij steeds uwen wil en uwen raad moge volgen. Vraag ook namens mij aan mijne ouders [Jan senior en Martina Wilhelmina Fleuren (Rosmalen 1855-'s Bosch 1932), de naaste bureu van het gezin Van Rooij-Claassen] om steun en hulp waar uwe krachten mogen te kort schieten en brengt aan hen die mij zoo dierbaar waren mijn laatste groeten over.

Dankzij het uitblijven van de gevreesde gang naar de vuurlinies heeft de post het aldus eindigende stuk nooit bezorgd bij Sint Maartenstraat 40, een bescheiden etage op de begane grond op 't Zand. Bij het definitieve afzwaaien of tijdens verlof nam Jan junior zijn pennenvrucht uit bange dagen mee naar huis om het nageslacht ooit te kunnen wijzen op de gevaren van oorlog. Na het aan de macht komen van Hitler in 1933 waarschuwde Jan in familiekring voor de gevolgen die ook ons land daarvan zou gaan ondervinden.

Foto 2. Jan van Rooij (tweede van links) houdt tijdens de Eerste Wereldoorlog samen met andere van geweer en bajonet voorziene mannen de wacht. Ongedateerde foto zonder plaatsaanduiding.

De begin oktober in Etten nog zo beklemmend geuite angst om bij de massaslachting betrokken te raken, week kennelijk snel, want op 15 november schreef onze Bosschenaar, dan in het kleine

Lepelstraat vlak boven Bergen op Zoom bij burgers ondergebracht, een 'Mobilisatie Historie'. Dit verslag van een plezant doch tamelijk doelloos ogend reservistenbestaan gaat als volgt:

Twaalf mannen van de landweer

Ondergebracht in één kwartier

Bij Ariaon en Nel Verreijen [de sinds 1872 in de echt verbonden Adriaan Verreijen (Fijnaart 1845-Halsteren 1928) en Petronilla Bakx (Steenbergen 1843/44-Halsteren 1930)?]

Beleven daar heel veel plezier

Moeder Nel een flinke dikke

Die graag met hen een praatje maakt

Weet het altijd zoo te flikken

Dat heel den dag 't gesprek niet staakt

Houdt zij haar mond dan is 't geen toeval

Want dan praat een ander tegen Nel

En ziet zij geen kans om aan 't woord te komen

Dan zegt zij steeds maar, wel, wel, wel

Ariaon, een goede beste huisvaär

Die naast Nel bij de kachel zit

Doet alleen zijn mond maar open

Des avonds, als hij met Nel bidt

Ariaon begint zijn gebed te zeggen

Nel is reeds lang van 't praten moe

Laat Ariaon bidden, maar zij gaat liggen

Tegelijk dekt Ariaon haar toe

Nel en Ariaon hebben een dochter

Kaatje heet die beste meid

Ieder van de soldaten mocht er

Doen, of hij met Kaatje vrijt.

Een van de twaalf heeft het getroffen

*Kaatjes besten vriend te zijn.
Toen hij met verlof ging liet z'm boffen
Schonk aan Frans een groot konijn
Frans Rénes flink in zijn nopjes
Met zoo'n dikke, lekkere schat
Riep wat zullen ze thuis toch blij zijn!
Een konijn hebben ze nog nooit gehad
En om zijn dankbaarheid te toonen
Kwam hij flink toen uit den hoek
En beloofde, om Kaatje te beloonen
Aan haar een lekkere peperkoek
Frans is intusschen terug gekomen
De koek echter bracht hij niet mee
Die was hem in den trein ontstolen
Opgegeten, snéé na snéé
Kaatje viel die grap niet mede
Had beslist den koek verwacht
Was er niet mede tevreden
Ofschoon zij toch nog heimelijk lacht
Het eind van 't liedje is, dat Fransje
Brengh hij thuis weer een bezoek
Vast beloofd heeft terug te komen
Met een heele fijne koek*

Met welke bedoeling de rijmelende landweerman de episode uit zijn inkwartiering aan het papier toevertrouwde, is onduidelijk. Misschien deed hij het gewoon voor eigen genoegen of voor dat van vrouw en kinderschaar.

In de tweede helft van diezelfde novembermaand schreef Jan uit het genoemde dorpje bij de grens van Brabant en Zeeland aan thuis. Dit tweede ietwat prullige dichtwerk van Jan de reservist,

waarvan de oorspronkelijke versie ook zoek is, biedt een even levensnabij als vertederend inkijkje in het gezin van 'eenvoudige' mensen uit 1914, en verdient het net zo zeer om in zijn geheel te worden aangehaald.

Lepelstraat, November 1914.

Lieve kinderen

Vandaag mag je vader niet naar buiten

omdat er sneeuw en regen valt

De weg ligt vol met modderkluiten

Waarover je bij elken stap haast valt

Nu is zoo'n dag als ik moet zeggen

Voor een soldaat vervelend lang

De meesten gaan een kaartje leggen

Soms klinkt er ook een mopje zang

Ik heb geen zin in zang en kaarten

Waarom ik dan maar ras besloot

Aan jullie kleinen eens te schrijven

Een mooie brief, heel, heel groot.

Met Truusje [G.M.J.Jamin-van Rooij, 's Bosch 1907-aldaar 1991] wil ik 't eerst beginnen

Hoe maakt het de grootste uit het nest

Is zij den laatsten tijd gehoorzaam

Doet zij op school weer goed haar best?

Heeft zij Moeder goed geholpen

Toen Moeder 't werk niet goed kon doen

En krijgt zij 's avonds bij 't naar bed gaan

Steeds, een door mij gestuurde zoen?

Tini [M.A.H.van Seventer-van Rooij, 's Bosch 1908-Vught 1975] wil ik nu eens vragen

Hebt ge goed geleerd op school

Hebt ook gij je goed gedragen

Ligt ge nog dikwijls naast 't riool

Of blijft ge door 't slecht weer binnen

En kruipt wat binnen op den vloer

Of bent ge weer stiekem aan 't plagen

En zet het huis in rep en roer?

Hoe is 't met onze dikke Corrie [C.E.T.van Roessel-van Rooij, 's Bosch 1910-Vught 1999]

Waarvan de zuster zooveel houdt

Is zij op school altijd zoo braaf nog

En bij haar Moeder nog zoo stout?

Moet zij nog altijd 's avonds drinken

Maakt zij nog steeds haar kleren zoek

Is zij nu beter bij de pinken

En piest zij niet meer in haar broek?

Hoe staat het verder met ons Dientje [G.F.H. Grémaux-van Rooij, 's Bosch 1911-aldaar 1998]

Is dat weer dezelfde kat

Is zij altijd nog verkouden

Heeft zij het er erg van gehad

Heeft zij het drankje goed willen nemen

Dat zij van den dokter kreeg

Wilde zij iets ervan gebruiken

Of dronk zij het heele flesje leeg?

Nu wil ik Jan [G.J.H.A.van Rooij, 's Bosch 1912-aldaar 1930] eens vragen

Hoe maakt het onzen Bosjesbeer

Loopt hij altijd nog naar Kaatjes

Zonder centen, keer op keer

Poept hij altijd nog op 't potje

Roept hij altijd nog mijn naam

Zegt hij altijd nog „Dag dames”

Slaapt hij nog bij zijn Moeder saām

Hoe is het ten slotte met de kleinste

Het Benjaminneke van de zes [Marietje; M.P.T.Regter-van Rooij, 's Bosch 1914-Woerden 2004]

Maakt zij het Moeder niet erg lastig

Spuwt zij nog wel eens van de flesch

Blijft zij heel den nacht goed slapen

Of wordt ze, gaat moeder naar bed,

Zoals altijd steeds weer wakker

Zonder dat ze op haar nachtrust let

Ziezo Marie geef mij een antwoord

Op al mijn vragen hier gesteld

En kun je me er soms iets bij nog zeggen –

Dan hoop ik dat je mij dadelijk meldt

Ik wil van hen precies eens weten

Wat elk van hen wel wensen zou

Als over een paar enkele weken

St.Nicolaas komt, door de schouw

Laat tante Jet [mei.H.W.M.van Rooij, 's Bosch 1896-aldaar 1966; zus van Jan junior en vele jaren steun en toeverlaat van zijn gezin] een briefje maken

Waarop alle wensen staan

Zoodat het kant en klaar thuis klaar ligt

Als ik naar Den Bosch mag gaan

Nog een dag of acht dan ben ik

Weer bij jullie thuis misschien

Ik ben óók blij en ik weet zeker

Dat jullie graag mij weer zult zien

Dan zal ik het briefje eens goed lezen

En als het goed is en compleet

Zal ik St.Niklaas opzoeken

En zorgen dat hij alles weet

Dat allen zoet zijn en verblijd

Opdat St.Niclaas heel veel rijdt.

Dag jongens

Tot ziens.

Vele zoenen van Vader.

Niet alleen probeerde Jan van Rooij zich op het Sinterklaasfeest van zijn kinderen voor te bereiden, ook de manschappen waartoe hij behoorde werden door de goedheiligman bedacht met een mooi bedrukt kartonnen doosje, omhulsel van een ons raadselachtige inhoud. Trots tonen de meesten hun identiek uitzierend presentje op de van 6 december 1914 daterende groepsfoto uit Lepelstraat.

Foto 3a. 'Lepelstraat. Op 6 December 1914. De Soldaten hebben hun Sinterklaas cadeau te pakken', zo schreef Jan op de achterkant van deze foto. Jan staat afgebeeld als zesde van rechts in de op één na hoogste rij rechts.

Foto 3b. Jan van Rooij (detail van vorige foto)

Jan was het dus niet gelukt het grote familiefeest thuis in Den Bosch te vieren. Na de inkwartiering in Lepelstraat kwam in de loop van december 1914 toch voor kortere tijd terug naar zijn vaderstad.

Foto 4. Het herenigde gezin in december 1914.

Zijn militaire verplichtingen waren niet ten einde, want in de loop van 1915 treffen we hem aan als landweergrenswacht van het 42ste bataljon. Jan verbleef toen in het in aanbouw zijnde kustfort De Ruyter bij Vlissingen. Was er in het West-Brabantse genoeg vrije tijd geweest om uitgebreid te schrijven en te rijmen, in Zeeland kon de gemobiliseerde Bosschenaar zich wijden aan de tijdrovende bezigheid van de verfijnde houtsnijkunst. Als bewijs van opa's bedrevenheid met het kerfmes bewaart een Amsterdamse kleindochter een plankje dat hij daar toen van sierlijke ornamenten voorzag.

Foto 5. Waar andere leden van de landweer hun tijd doodden met kaarten en zingen, scherpte Jan van Rooij niet alleen de schrijverspen. Bedreven hanteerde hij ook het houtsnijmes, zoals dit in 1915 vervaardigde product van reservistenvlijt uit fort De Ruyter bij Vlissingen laat zien.

Weliswaar bleef de mobilisatie als zodanig tot het einde van de oorlogsdreiging in 1918 gehandhaafd, maar Jan persoonlijk kon in het voorjaar van 1915 zoon Kees (C.G.E.van Rooij-de Jong, 's Bosch 1916-Den Haag 2005), zijn zevende kind verwekken en twaalf maanden later herdenken dat Marie en hij tien jaar getrouwd waren.

Foto 6. Jan van Rooij en zijn vrouw Marie bij hun 10-jarig huwelijksfeest. Den Bosch, mei 1916.

In 1920 verstrekte de mede door Jan opgerichte Bossche *Gymnastiek- en Schermvereniging „Kunst en Kracht”* hem het diploma van erelid ‘voor de vele diensten aan haar bewezen’.

Het gezin Van Rooij-Claassen, dat in 1919 uiteindelijk het achtste, tevens laatste kind Harry (H.C.A. van Rooij-Dingen, 's Bosch 1919 – Stiens, Frsl. 2004) gekregen had, betrok in 1923 een pas opgeleverde huurwoning zonder bovenburen. Korte Tuinstraat 7 op De Muntel, stadsuitbreiding nummer twee, werd het nieuwe adres, juist daar waar het ongodsdienstige *Broederhulp* eengezinswoningen had laten verrijzen en waarbij gezinshoofd Jan als bouwinspecteur was opgetreden. Zijn ouders met hun ongehuwde dochter Jet, naaister van beroep, bleven op nummer 34 van de Sint Maartenstraat wonen. Jans rode naam verhuisde mee naar de nieuwe wijk, waar rechtzinnige katholieken in de regel al even weinig van hem moesten hebben. Lange tijd nam hij een vooraanstaande plaats in binnen het bestuur van de Bossche *Broederhulp*, een organisatie die

we afwisselend aangeduid zien worden als 'werklievenvereniging', 'ziekenkas' en 'woningbouwvereniging'. Voor wat hij gedurende de periode 1911-1936 voor *Broederhulp* betekend had kreeg Jan junior een recentelijk door de bekende stad- en generatiegenoot Arnold van de Laar ('s Bosch 1886 - Vught 1974) vervaardigd schilderij ten geschenke. Voor de jubilaris symboliseerden de pittoresk afgebeelde optrekjes in de bekende volkswijk De Uilenburg de doorgaans schrijnende woontoestand van de onderklasse, die toen nog massaal in de stegen en straatjes van de Bossche binnenstad huide, wachtend op plaatsing in de nieuwbouwwijken.

Foto 7. Jans in 1936 van *Broederhulp* ontvangen jubileumgeschenk: olieverfschilderij van A. van de Laar voorstellende een in de tussentijd van de aardbodem verdwenen deel van het Hofje van Koolen bij de Bossche Uilenburg. Ofschoon in werkelijkheid reeds voorzien van het opschrift 'Onbewoonbaar verklaard', boden dergelijke huisjes toentertijd armelui nog al te vaak een schamel onderkomen.

Na op zijn ziekbed – hij leed aan een maagkwaal – door een met hel en verdoemenis dreigende priester in de schoot van de kerk te zijn terug gekeerd, bezweek Jan junior in ziekenhuis Johannes de Deo op de Papenhulst. We schrijven mei 1937, dus voordat diens donkbruine vermoedens betreffende de agressieve bedoelingen van nazi-Duitsland echt bewaarheid werden. Het te Winschoten in het verre Groningen verschijnende *Zelfbeheer. Orgaan van het Nederlandsch Verbond van Ziekenkassen* stond vol loftuitingen aan het adres van de overledene die jarenlang bij het Bossche ziekenfonds *Broederhulp* secretaris was geweest en genoemd landelijk verbond had gediend als gewestelijk penningmeester.

Ofschoon ze langdurig vrijdenkers waren geweest, zouden beide Jannen in de slotfase van hun leven, geconfronteerd met ernstige ziekte en naderende dood, uiteindelijk zwichten voor de aandrang die de geestelijkheid uitoefende en voor het zielenheil dat zij in het vooruitzicht stelde. Eerst hervond Jan junior zijn geloof en stierf, anderhalf jaar later gevolgd door zijn vader. De terugkeer van beiden tot het geloof, hoe nipt ook, gaf hun nabestaanden het gevoel wat meer te worden geaccepteerd door hun overwegend katholieke omgeving. Wellicht speelde dat verhoopte effect ook mee bij het op de valreep tot inkeer komen van Jan en zijn pa.

Jan juniors altijd even gelovig en kerks gebleven weduwe verhuisde in 1940 met de nog niet uitgewaaierde zoons en dochters naar de ook op De Muntel gelegen Van Noremborghstraat. Nummer 58, een bovenwoning, werd het nieuwe adres. Ook Jet, de onafscheidelijke schoonzus en hulpvaardige tante, trok daar in. Na Marie's heengaan in 1962 kwamen twee van haar mans hier aangehaalde geschriften uit 1914 in handen van de kinderen, om na tientallen jaren toe te vallen aan hún kroost. Van de afscheidsbrief bleek dus het origineel te achterhalen, anders is het gesteld met de olijke sinterklaasbrief en het eveneens berijmde guitige verhaal over de inkwartiering. Beide circuleren alleen in gekopieerde vorm onder enkele nazaten. Begin juni 1937 had Tini, de op één na oudste dochter, de drie mobilisatieteksten van wijlen haar vader vol liefde en respect overgeschreven in een geheel aan hem gewijd fraai schrift. Zij droeg dat op aan haar verloofde Huib van Seventer (Rotterdam 1908-Vught 1975), die de vader van zijn aanstaande zeer had leren waarderen en wiens politieke principes ook de zijne werden.

Op deze of gene wijze werden de schrijfsels uit de mobilisatietijd van Jan van Rooij jr. aan de volgende generaties doorgegeven. Soms dodelijk ernstig, soms schelms en blijmoedig vormen ze aandoenlijke getuigenissen uit het jaar - nu exact een eeuw geleden - waarin Nederland ternauwernood aan de toen uitgebroken eerste wereldbrand ontkwam. Bij deze gelegenheid krijgen ze voor het eerst ook ruimere bekendheid.

©René Grémaux

Nijmegen, 9 juli 2014

Met bijzondere dank aan Toos de Peyer-van Seventer (Winchester, Groot-Brittannië), Kees van Rooij (Den Haag) en Marie-Louise de Graauw-Jamin (Den Bosch).